

ՀԱՅ-ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՄԻՋՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ ԵՎ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՐԱՔԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (1991-2016թթ.)*

Էդիկ Մինասյան

Բանալի բառեր` Ֆրանսիական հանրապետություն, Հայաստանի Հանրապետություն, միջպետական կապեր, դիվանագիտական հարաբերություններ, Լևոն Տեր-Պետրոսյան, Միտերան, Օլանդ, Ժակ Շիրակ, Ռ. Քոչարյան, Ս. Սարգսյան, մշակութային կապեր, Սենատ, Ազգային ժողով:

Հայ-ֆրանսիական քաղաքական կապերի հաստատումն ու ամրապնդումն, սկսվել է Հայաստանի անկախության հռչակումից հետո քաղաքական փոխհարաբերությունների զարգացման հիմնական փուլերով:

Խորհրդային Միության փլուզումից հետո Ֆրանսիան նպատակադրվեց նոր լիցք հաղորդել իր քաղաքական նկրտումներին ու տնտեսական շահերին, արժեքների, լեզվի և մշակույթի տարածման գործընթացին, ինչպես նաև անջրջելի դարձնել հետխորհրդային նորանկախ հանրապետությունների որդեգրած եվրոպական ժողովրդավարության ուղին: Այդ ռազմավարական ուղղության շրջանակներում Ֆրանսիան նախ` 1992թ. հունվարի 3-ին ճանաչեց Հայաստանի Հանրապետության անկախությունը [1], իսկ փետրվարի 24-ին և դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատեց մեր երկրի հետ, ինչը բխում էր նաև մեր պետության կենսական շահերից: Հատկանշական է, որ Հայաստանում Ֆրանսիայի դեսպանությունը սկսեց գործել արդեն 1992թ. մարտ ամսից, իսկ Հայաստանի դեսպանությունը Ֆրանսիայում` 1992թ. սեպտեմբերից:

Միջպետական հարաբերություններում բարիդրացիական ու փոխշահավետ համագործակցության հաստատման և զարգացման բարենպաստ պայման էր այդ երկրների պետաիրավական համակարգերի ընդհանրությունը: Պետությունների հակադիր պետական կառուցվածքների, կառավարման ձևերի, քաղաքական ռեժիմների առկայության, ինչպես նաև տարբեր իրավական համակարգերի ու դրանց հիմքում ընկած արժեքների պարագայում դժվար թե հնարավոր լինի նրանց ռազմավարական գործակցությունը: Եվ, ընդհակառակը, վերոնշյալ հանգամանքների ընդհանրությունը միջպետական համագործակցությունը դարձնում էր կանխատեսելի ու հեռանկարային: Ասվածից հետևում է, որ Հայաստանի և Ֆրանսիայի Հանրապետությունների պետական համակարգերի համեմատական վերլուծության արդյունքներով հնարավոր է կանխատեսել հայ-ֆրանսիական հարաբերությունների զարգացման հեռանկարները: Ելնելով այս իրողությունից` փորձ է արվել հանրագումարի բերել Հայաստանի ու Ֆրանսիայի սահմանադրական ինստիտուտների և իրավակարգերի նմանություններն ու բնորոշ գծերը:

Հայաստանի նորանկախ 3-րդ հանրապետության հռչակմամբ, մինչ 1995թ. Սահմանադրության ընդունումը, լայնածավալ ու հետևողական աշխատանքներ իրականացվեցին մեր պետության իշխանական համակարգը կազմավորելու համար: 1995թ. հուլիսի 5-ին համաժողովրդական հանրաքվեով ընդունված Սահմանադրությամբ հաստատվեց և մեր պետության հիմքում դրվեց պետականագիտության ֆրանսիական մոդելը: Դրա մասին էր վկայում այն, որ Հայաստանը ֆրանսիական օրինակով հռչակ-

* Հոդվածն ընդունվել 09.02.17:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ՄՄՀ պատմության ամբիոնը:

վեց որպես ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական և իրավական պետություն կիսանախագահական կառավարման ձևով: Բացի այդ՝ Հայաստանում ձևավորվեցին իրենց հիմնական գծերով ֆրանսիական կառուցվածքը հիշեցնող պետական մարմիններ ու դրանց գործառնությամբ մեխանիզմներ:

Հայ-ֆրանսիական հարաբերությունները, իրենց հիմքում ունենալով պետական համակարգի և օրենսդրական ընդհանուր հենակետ, օժտված են դրանց ընդլայնման ու խորացման մեծ ներուժով:

Հայաստանի անկախացման հենց առաջին տարիներին ֆրանսիական իշխանությունները ցանկություն հայտնեցին բարձրագույն մակարդակով անմիջական ու փոխշահավետ կապեր ձևավորել՝ մեր երկրի քաղաքական, տնտեսական, հոգևոր մշակութային կյանքում դնելով Ֆրանսիայի համակողմանի մասնակցության հիմնաքարը: Ավելին՝ հայ-ֆրանսիական պաշտոնական երկխոսությունն սկզբնավորվեց դեռևս նախքան Հայաստանի անկախության հռչակումն ու միջազգային ճանաչումը: Այսպես՝ 1991թ. մայիսին ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահ Լ. Տեր-Պետրոսյանի Ֆրանսիա կատարած այցի շրջանակներում համաձայնագիր ստորագրվեց, որը հանդիսացավ Ֆրանսիայի և դեռևս ԽՍՀՄ կազմում գտնվող հանրապետություններից մեկի միջև կնքված առաջին պաշտոնական փաստաթուղթը[2]: Մեր կարծիքով՝ գլխավորն այստեղ ոչ թե այդ համաձայնագրի բովանդակությունն է ու դրանում ապագա համագործակցության ոլորտների մատնանշումը (կադրերի պատրաստում, էներգետիկա, գյուղատնտեսություն, հեռահաղորդակցություն, տրանսպորտ, շինարարություն և այլն), այլ ինքնին այն փաստը, որ դրանով, ըստ էության, սահմանվում էր Հայաստանի արտաքին իրավական ինքնիշխանությունը:

1993թ. մարտի 12-ին Ֆրանսիա կատարած պաշտոնական այցի շրջանակներում երկու պետությունների նախագահներ Լ. Տեր-Պետրոսյանի և Ֆ. Միտերանի միջև ստորագրվեց «Հայաստանի Հանրապետության և Ֆրանսիայի Հանրապետության միջև համաձայնության բարեկամության և համագործակցության մասին» միջպետական պայմանագիր: [3] Երկու երկրների հարաբերությունների սերտացման համատեքստում սույն պայմանագրի նշանակության արժեքման համար, կարծում ենք, անհրաժեշտ է հարցը դիտարկել Հայաստանի և Ֆրանսիայի ներքին ու արտաքին քաղաքական իրավիճակի և շահերի համեմատական վերլուծության տեսանկյունից: Անշուշտ, հայկական կողմի համար պայմանագրի կարևորությունն արտահայտվում էր թե՛ այդ փաստի և թե՛ դրանում ներառված բովանդակության առումով: Ղարաբաղյան շարունակվող հակամարտության պայմաններում պայմանագիրը հանդես եկավ հանձին Ֆրանսիայի եվրոպական աշխարհաքաղաքական դաշնակցի անունից իբրև հակամարտության հայկական կողմի որդեգրած ռազմավարության յուրօրինակ «վավերացում»: Դրանով իսկ Հայաստանը Ղարաբաղյան հարցում հասավ իր և Ադրբեջանի նկատմամբ արտաքին քաղաքական հավասարակշռության սկզբունքի խախտմանը՝ հավասարակշռության «սլաքը» Ֆրանսիայի կողմից ուղղելով հօգուտ հայանպաստ կողմնորոշման: Հայաստանը նաև հուսալի ու հզոր գործընկեր ձեռք բերեց միջազգային աստիճաններում (ՄԱԿ, ԵԱՀԿ և այլն) իր արտաքին քաղաքականության և ազգային շահերի պաշտպանության համար:

Իր հերթին, կնքված պայմանագիրը Ֆրանսիայի համար նշանակալի գործոն էր հետխորհրդային տարածաշրջանում իր արտաքին քաղաքականության ամրապնդման առումով: Բավական է նշել միայն, որ պայմանագիրը եզակի էր ինտեգրման նման որակ ապահովող իր տեսակով կնքված Ֆրանսիայի և ԱՊՀ անդամ-երկրի միջև: Դրանով Ֆրանսիան սկզբնավորում էր որակապես նոր դիվանագիտական առաջնահեր-

թություն ուղղված ԱՊՀ, նորանկախ պետություններից մեկի հետ երկարաժամկետ բարիդրացիական քաղաքական հարաբերությունների հաստատմանը: Բացի այդ՝ Ֆրանսիայի համար Հայաստանը հետաքրքրություն էր ներկայացնում նաև կովկասյան տարածաշրջանում հենակետային դիրքեր գրավելու ու ռազմավարական գործընկեր ձեռք բերելու տեսանկյունից: Դա էլ, մեր համոզմամբ, վերոնշյալ պայմանագրի հիմքում դրված հիմնական նախադրյալներից էր, որով Ֆրանսիան իր փաստական «խնամակալությունն» էր սահմանում Հայաստանի նկատմամբ: Հայ-ֆրանսիական բարձրագույն մակարդակով հարաբերությունները նոր շրջան թևակոխեցին 1995թ. Ֆրանսիայում կայացած նախագահական ընտրություններից հետո: Դրանց արդյունքում Ֆրանսիայի նախագահի բարձր իրավասությունը ստանձնած ժակ Շիրակը պոստգոյան շարժման առաջատարներից էր[4], որի հռչակած «Ֆրանսիական համաշխարհային տերություն» հայեցակարգի դիրքերից Հայաստանը հետխորհրդային տարածքում և մասնավորապես կովկասյան տարածաշրջանում դիտվում է որպես Ֆրանսիայի աշխարհաքաղաքական շահերի կարևոր գործընկեր ու դաշնակից:

ՀՀ նախագահի հերթական այցը Ֆրանսիա կայացավ 1996թ. հունիսին[5] և նշանավորվեց տնտեսության կոնկրետ ոլորտներին առնչվող երկկողմ պայմանագրերի ստորագրումով[6]:

1998 թվականը Հայաստանի ներքաղաքական կյանքում շրջադարձային փոփոխություններ մտցրեց, որոնք անմիջական ազդեցություն ունեցան նրա միջազգային գործունեության վրա: Այդ տարվա սկզբին կայացան Հայաստանի նախագահական արտահերթ ընտրությունները, որոնց արդյունքում պետության ղեկավարի լիազորությունները ստանձնեց Ռոբերտ Քոչարյանը: Նա հանրապետության արտաքին քաղաքականության հիմքում դրեց «փոխլրացման» հայեցակարգը: Դրա իմաստը այն էր, որ բոլոր պետությունների հետ իրավահավասար, բարիդրացիական հարաբերությունների կառուցվեն կամ պաշտոնական ձևակերպման համաձայն՝ «Հանրապետության ինքնիշխանության ու անվտանգության շահերը պաշտպանել ոչ թե տարբեր երկրների միջպետական հակասությունների ծիրում, այլ ի նպաստ նրանց համագործակցության»:

ՀՀ նախագահի կարգավիճակով Ռ. Քոչարյանի առաջին աշխատանքային այցը Ֆրանսիա տեղի ունեցավ 2000թ. հունիսին: Հայաստանի և Ֆրանսիայի նախագահների հանդիպման ժամանակ Ռ. Քոչարյանն ու Ժ. Շիրակը հանգամանորեն քննարկեցին Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդրի խաղաղ կարգավորման, այդ գործընթացում Ֆրանսիայի, Ռուսաստանի և ԱՄՆ-ի մասնակցության հարցերը: Ժակ Շիրակի հետ հանդիպման այդ առանցքային օրակարգային հարցից զատ, նախագահների ուշադրության կենտրոնում էր նաև երկու երկրների հարաբերությունների զարգացման հեռանկարը: Հիմնական շեշտադրումը կատարվեց տնտեսական համագործակցության և հատկապես Հայաստանի տնտեսության մեջ ֆրանսիական ներդրումների խնդրի վրա:

ՀՀ նախագահի հաջորդ այցը Ֆրանսիա կայացավ 2001թ. հունվարին[7]: Այս այցը առանձնանում էր նրանով, որ ֆրանսիական կողմի հետ հանդիպումները ոչ թե երկկողմ, այլ հայ-ադրբեջանա-ֆրանսիական եռակողմ ձևաչափ ունեին, իսկ բանակցությունների օրակարգում միայն Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորումն էր: Այդ հանդիպման արդյունքում ձևավորվեցին Ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման այսպես կոչված «փարիզյան սկզբունքները», որոնք ամբողջովին ընդունելի էին հայկական կողմի համար: Չնայած այդ սկզբունքները Ադրբեջանի միակողմանի հերքման պատճառով չդրվեցին հետագա բանակցությունների հիմքում, այդուհանդերձ, դրանք վկայում էին հայ-ֆրանսիական հարաբերությունների ելակետային ուղղություններից մեկի Ղարաբաղյան խնդրի կարգավորման շուրջ լիակատար փո-

խըմբռնման ու դրա որոշակիորեն ի նպաստ Հայաստանի հանգեցրած կարևորագույն արդյունքների մասին:

Հայ-ֆրանսիական համագործակցության տասնամյա շրջանի արդյունքները հանրագումարի բերվեցին 2001թ. փետրվարին, երբ ՀՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանը պետական այց կատարեց Ֆրանսիան[8]: 1991թ. անկախացումից հետո դա Հայաստանի նախագահի առաջին պետական այցն էր Ֆրանսիա, ինչը պայմանավորված էր երկու պետությունների քաղաքական, ինչպես նաև գիտամշակութային հարաբերությունների բարձր մակարդակով: Այցը նշանակալի էր նաև նրանով, որ այն անմիջապես հետևեց Ֆրանսիայի խորհրդարանի ընդունած և երկրի նախագահի կողմից վավերացված օրենքին, որով Ֆրանսիայում պաշտոնապես ճանաչվեց հայերի ցեղասպանության փաստը:

Այսպիսով՝ Հայաստանի և Ֆրանսիայի նախագահների անմիջական առնչությունները Հայաստանի անկախ պետականության կայացման առաջին տասնամյակում երկու պետությունների միջև բազմակողմ, համակարգված ու կայուն համագործակցության հաստատման գլխավոր նախապայմանն էին:

Հայ-ֆրանսիական միջպետական, այդ թվում խորհրդարանական և առևտրատնտեսական փոխհարաբերությունները շարունակեցին զարգանալ 2000-ական թվականների կեսերից: Այդ հարաբերությունների զարգացումը տեղի էր ունենում ոչ միայն Եվրոմիության շրջանակներում, ԵԱՀԿ-ում Ֆրանսիայի իբրև Մինսկի խմբի անդամ երկրի հետ կապված, այլև ուղղակի նախագահների, վարչապետերի և ԱԳ նախարարների անմիջական շփումների և համալսարանական համագործակցության պայմանագրերի ստորագրման պայմաններում: 2009թ. ՀՀ նախագահ Ս. Սարգսյանը այցելություն կատարեց Ֆրանսիայի հանրապետություն: Հունվարին Դավոսի համաշխարհային տնտեսական ֆորումի շրջանակներում կայացան նրա հանդիպումները Ֆրանսիայի նախագահ Ն.Սարկոզիի, իսկ մայիսին Պրահայում կայացած ԵՄ «Արևելյան գործընկերության» գագաթաժողովի շրջանակներում Ֆրանսիայի վարչապետի Ֆրանսու Ֆիյոնի հետ: Ֆրանսիայի հետ համագործակցությունը շարունակեց խորանալ: Տեղի ունեցավ նաև ԱԳ նախարարների երեք հանդիպում: Ստորագրվեց դիվանագիտական անձնագրեր ունեցող անձանց համար մուտքի արտոնագրի պահանջը վերացնելու մասին համաձայնագիր, որն առաջին քայլն էր ԵՄ երկրների հետ վիզային ռեժիմի դյուրացման ճանապարհին[9]: 2009թ. մարտի 12-ին ԱԳ նախարար էդվարդ Նալբանդյանը և Փարիզի քաղաքապետ Բերտրան Գելանտեն Փարիզի կենտրոնում բացեցին Երևանի անունը կրող պուրակը[10]:

2010թ. ընթացքում հետևողական աշխատանք իրականացվեց եվրոպական երկրների հետ տարբեր ոլորտներում երկկողմ հարաբերությունների ամրապնդման և զարգացման ուղղությամբ: ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանն այցելեց Ֆրանսիա[11]: 2010թ. Երևանում տեղի ունեցավ հայ-ֆրանսիական ապակենտրոնացված համագործակցության երկրորդ համաժողովը:

2011թ. սեպտեմբերի 27-29-ը տեղի ունեցավ ՀՀ Նախագահ Սերժ Սարգսյանի պաշտոնական այցը Ֆրանսիական Հանրապետություն:

Առավել խորացվեց և ամրապնդվեց Ֆրանսիայի հետ ավանդական սերտ բարեկամական հարաբերությունները: 2011 թվականին Ֆրանսիայի նախագահի պետական այցը Հայաստան պատմական էր թե՛ իր նշանակությամբ, թե՛ արդյունքներով[12]:

2012թ. ՀՀ նախագահ Սերժ Սարգսյանը պաշտոնական այցելություն կատարեց Ֆրանսիա, հանդիպումներ ունեցավ նախագահ Ֆրանսուա Օլանդի, վարչապետի, Սենատի և Ազգային ժողովի ղեկավարների հետ: Այս այցելությունը կարևոր հանգրվան

հանդիսացավ հայ-ֆրանսիական բարեկամական հարաբերությունների շարունակական ամրապնդման գործում: Այդ հարաբերությունները շարունակեցին զարգանալ նաև հետագա տարիներին[13]:

2013թ. մայիսի 13-ին կայացավ Էդվարդ Նալբանդյանի այցելությունը Ֆրանսիա, որտեղ բանակցություններ կայացան Ֆրանսիայի ԱԳ նախարար Լորան Ֆաբիուսի հետ: Այցի ընթացքում նախարար Էդվարդ Նալբանդյանը հանդիպում ունեցավ նաև Ֆրանսիայի Սենատի անդամների և Ազգային ժողովի պատգամավորների հետ[14]:

2014թ. մայիսի 12-13-ը տեղի ունեցավ Ֆրանսիայի Հանրապետության նախագահ Ֆրանսուա Օլանդի պետական այցը Հայաստան: Ձեռք բերվեցին պայմանավորվածություններ, որոնք նոր մակարդակի բարձրացրին հայ-ֆրանսիական առանձնաշնորհյալ հարաբերությունները[15]:

Նույն տարում ՀՀ նախագահ Ս.Սարգսյանը աշխատանքային այց կատարեց Ֆրանսիա:

Փետրվարին և հոկտեմբերին ԱԳ նախարար Էդվարդ Նալբանդյանն աշխատանքային այցեր է կատարել Ֆրանսիա, հանդիպումներ ունեցել Ֆրանսիայի ԱԳ նախարար Լորան Ֆաբիուսի հետ: Հայաստանի և Ֆրանսիայի արտգործնախարարները հանդիպումներ են ունեցել նաև միջազգային համաժողովների շրջանակներում:

Հայ-ֆրանսիական հարաբերությունների զարգացման և երկու երկրների համագործակցության նոր դրսևորումներից հանդիսացան Ֆրանկոֆոնիայի միջազգային համաժողովի շրջանակներում ցեղասպանության իբրև հանցագործության կանխարգելման և պատժելու մասին հայտնի առաջարկության պաշտպանությունը, ինչպես նաև Ֆրանսիայի նախագահի Ֆ. Օլանդի հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցի ժամանակ այցելությունը Երևան, Ծիծեռնակաբերդի միջոցառումների շրջանակներում նրա արտասանած ճառում Հայոց ցեղասպանության դատապարտման և Թուրքիայի ժխտողականության դեմ պայքարի կարևորությունը ընդգծող ելույթը:

2015թ. հոկտեմբերին Երևանում կայացած 80 պետություն ներկայացնող Ֆրանկոֆոնիայի միջազգային կազմակերպության արտգործնախարարների համաժողովն ընդունել է Հայաստանի կողմից նախաձեռնված «Ցեղասպանության կանխարգելման մասին» բանաձևը, որում հղում է կատարվում նույն կազմակերպության զխավոր քարտուղար Միկաել Ժանի ապրիլի 24-ի Մեծ եղեռնի զոհերի հիշատակին հարգանքի տուրք մատուցող և հայ ժողովրդին համերաշխություն հայտնող հայտարարությանը:

Տարբեր երկրների առաջնորդներ ու ղեկավարներ, կառավարություններ և խորհրդարաններ իրենց գորակցությունն են հայտնել հայ ժողովրդին:

Ապրիլի 24-ին Ծիծեռնակաբերդում տեղի ունեցած միջոցառումներին մասնակցել են Ռուսաստանի նախագահ Վլադիմիր Պուտինը, Ֆրանսիայի նախագահ Ֆրանսուա Օլանդը, Կիպրոսի նախագահ Նիկոս Անաստասիադիսը, Սերբիայի նախագահ Տոմիսլավ Նիկոլիչը, մի քանի տասնյակ երկրների և միջազգային կազմակերպությունների բարձրաստիճան պատվիրակություններ: Մի շարք պետությունների ղեկավարներ իրենց երկրներում մասնակցել են Մեծ եղեռնի հիշատակի միջոցառումներին[16]:

Հայ-ֆրանսիական միջխորհրդարանական կապերի ծնավորման առնչությամբ հարկ է նշել, որ դեռևս 1990թ. սեպտեմբերին Ֆրանսիայի Ազգային ժողովում ստեղծվեց Ֆրանսիա Հայաստան պատգամավորական խումբ[17], որը նպատակ ուներ ուսումնասիրելու երկկողմ հարաբերությունների զարգացման հնարավորությունները: Խմբի անդամները հիմնականում Ֆրանսիայի հայաշատ շրջաններից ընտրված պատգամավորներ էին, իսկ նախագահն էր սոցիալիստ պատգամավոր Միշել Սապենը: Խմբի անդամներից մի շարք պատգամավորներ Ռիշար Կազնավը, Ֆրանսուա Ռոշբլո-

ւանը, Պատրիկ Դեռջյանը 1990թ. վերջին այցելեցին Հայաստան և հանդիպումներ ունեցան ՀՀ Գերագույն խորհրդում: Այցերը կրում էին փոխձանաչողական ընդհանրական բնույթ և առավելապես միտված էին ֆրանսիական քաղաքական ու հասարակական կարծիքը Հայաստանի ընթացիկ սոցիալական ծանրագույն իրավիճակի ու ժողովրդավարացման շարժման առաջընթացի վրա բևեռելուն: Նույն թվականի նոյեմբերին կայացավ Ֆրանսիական Հանրապետության Ազգային ժողովի պատգամավորներ Ռենե Ռուկիի, Ֆրանսուա Ռոշբլոսսնի և այլ պաշտոնյաներից կազմված պատվիրակության այցը Հայաստան[18]: Նրանք հանդիպումներ ունեցան հանրապետության ԳԽ նախագահ Լ. Տեր-Պետրոսյանի, Նախարարների խորհրդի նախագահ Վ. Մանուկյանի հետ: Պատգամավորների հանդիպումներն այս անգամ նպատակ էին հետապնդում մի կողմից՝ արագացնել Հայաստանի որպես միջազգային իրավունքի կայացող սուբյեկտի ձևաաչումը և, մյուս կողմից՝ օժանդակել հայ ժողովրդին բարելավելու շարունակվող Արցախյան պատերազմի, շրջափակման և անցումային շրջանի հետևանքով խորացող սոցիալ- տնտեսական ծանր կացությունը:

Հարկ է նշել, որ միջխորհրդարանական ակտիվ համագործակցությունը շարունակվեց նաև հետագա տարիներին: Այդ գործում մեծ դեր ունեցան խորհրդարանների դեկավարների փոխադարձ այցերը (Բ. Արարքյան - 1992թ. հոկտեմբեր, 1995թ. մարտ, Խ. Հարությունյան - 1999թ. մարտ, Ա. Խաչատրյան - 1999թ. դեկտեմբեր, ինչպես նաև Ռ. Մոնորի - 1996թ. մայիս, Բ. Պոնսլե - 1999թ. հուլիս): Ինչպես ցույց տվեց միջխորհրդարանական համագործակցության հետագա փորձը, բարեկամության խմբի ձևաչափով դրա շարունակականությունը խիստ արդյունավետ ու կենսունակ գտնվեց: Բարեկամության խմբերի առջև դրված խնդիրները, որպես այդպիսին ընդհանրական էին. քաղաքական ու տնտեսական երկկողմ գործակցության բարենպաստ մթնոլորտի ստեղծում, պարբերական փոխայցերի, խորհրդակցությունների, հայտարարությունների, լուբրիկացիայի գործունեության միջոցով այդ փոխհարաբերությունների մշտական վերահսկողություն, երկու ժողովուրդների հոգևոր-մշակութային ժառանգության փոխադարձ ներկայացում ու մերձեցում:

Հայաստանում ֆրանսիական կառավարության հումանիտար առաքելության նախնական ձեռնարկներից էին Ֆրանսիայի մարդասիրական գործունեության հարցերով պետական քարտուղար Բեռնար Քուշների 1992թ. սկզբներին մեր երկիր կատարած պարբերական այցերը: Նույն թվականին պաշտոնական այցով Ֆրանսիա մեկնեց ՀՀ փոխնախագահ, վարչապետ Գ. Հարությունյանը: Այցի նպատակներն էին ԵԱՀԿ հիմնական փաստաթղթերից մեկի Փարիզի խարտիայի ստորագրումը, Ֆրանսիայի հայաբնակ կենտրոնների Փարիզի, Լիոնի և Մարսելի հայկական համայնքներում Հայաստանի քաղաքականության արդի սկզբունքների ժանուցման համար հանդիպումները, հայ-ֆրանսիական քաղաքական և տնտեսական կապերի ամրապնդումը:

Ընդհանուր առմամբ ՀՀ վարչապետի գլխավորած պատվիրակության այս այցը կարելի է գնահատել որպես Ֆրանսիայի հետ միջկառավարական գործակցության առաջին և հիմնարար քայլ, ինչի վկայությունն էին համագործակցության տարբեր բնագավառների շուրջ արված առաջարկները, ինչպես նաև Հայաստանի հետ առևտրային համաձայնագրի և համագործակցության ու բարեկամության պայմանագրի ստորագրման վերաբերյալ պայմանավորվածության ձեռքբերումը:

Հայաստանի և Ֆրանսիայի տեղական իշխանության մարմինների միջև համագործակցության առումով հատկապես կարևորվում են երկու երկրների տարբեր քաղաքների միջև ձևավորված և հետագայում զարգացած բարեկամական ու գործնական առնչությունները: Այդ իմաստով առաջին հերթին անհրաժեշտ է անդրադարձնալ երկու

պետությունների մայրաքաղաքների Երևանի և Փարիզի միջև սկիզբ առած գործընկերությանը: Այսպես՝ 1998թ. նոյեմբերին Փարիզի քաղաքապետ ժան Տիբեթիի հրավերով Ֆրանսիա էր այցելել Երևանի քաղաքապետ Սուրեն Աբրահամյանը: Այցի նպատակն էր ստորագրել Փարիզ ու Երևան քաղաքների միջև բարեկամության և համագործակցության հուշագիր, որով հիմնականում նախատեսվում էր փորձի և գիտելիքների փոխանակում կազմակերպել քաղաքների կառավարման տարբեր օղակներում: Համատեղ հետաքրքրությունների շրջանակներում դեռևս 1991 թվականից ի վեր գործնական շփումներ էին հաստատվել նաև Երևան և Լիոն քաղաքների միջև^[19]: Հիշարժան է նաև սերտ համագործակցությունը Աշտարակ և Ալֆորվիլ, Թալին և Վալանս, Վանաձոր և Բանյո, Ստեփանավան և Դեսին քաղաքների միջև, ինչպես նաև Լոռու և Պրովանս-Ալպ-Կոտ-դ'Ազյուր մարզերի միջև:

Արցախյան հակամարտության և Հայոց ցեղասպանության հիմնահարցերում Ֆրանսիան ելնում էր ազգային-պետական շահերից ու տարածաշրջանի հանրապետությունների նկատմամբ անկողմնակալ ու չեզոք դիրք գրավելու հրամայականից: Դարաբաղյան խնդրում Ֆրանսիայի պաշտոնական դիրքորոշումը հատկապես վերջին շրջանում (1996-2015թթ.) խիստ հավասարակշռված էր (թեև Ֆրանսիայում բազմիցս խնդրի հայանպաստ կարգավորման կոչեր են հնչել ու այդ երկիրը մշտապես գործնական օգնություն է ցուցաբերել Արցախին մարդասիրական օգնության հատկացման միջոցով):

2001թ. փետրվարին ՀՀ նախագահի Ֆրանսիա կատարած պետական այցի ժամանակ, անդրադառնալով Արցախյան հիմնախնդրի կարգավորմանը, Ֆրանսիայի նախագահ ժակ Շիրակը մասնավորապես ասաց. «Հույս ունեմ, որ մոտ ապագայում նոր դարաշրջան կբացվի Կովկասում: Ֆրանսիան չի խնայի իր ջանքերը, որպեսզի խաղաղությունը վերջապես վերահաստատվի այդ տարածաշրջանում: Խաղաղության իրական հեռանկարներ են գծագրվում այն հակամարտության կապակցությամբ, որը ծեղ հակադրում է Ադրբեջանին Լեռնային Դարաբաղի հետ կապված: Առաջ անցնելու համար հարկավոր է քաջություն, վճռականություն և համարձակություն» [20]: Իր հերթին, ՀՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանը պետական այցի նախօրեին Ֆրանսիական «Ֆիզարո» թերթին տված հարցազրույցում նշել էր, որ «մենք կողմնակից ենք խնդրի փաթեթային կարգավորմանը, որը ներառում է Դարաբաղի կարգավիճակի հարցը, գրավյալ տարածքների ապագան ու անվտանգության երաշխիքների հետ կապված խնդիրները» [21]:

Ֆրանսիան Արցախյան խնդրի լուծման գործում ակտիվ քաղաքականություն է վարում նաև իբրև Մինսկի խմբի համանախագահ երկրներից մեկը:

Անհամեմատ մեծ է Ֆրանսիայի դերը Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման խնդրում: Այդ առումով անգնահատելի ներդրում ունեցան Ֆրանսիայի առաջադեմ հասարակայնության այն ներկայացուցիչները (Անատոլ Ֆրանս, Ֆրենսիս դը Պրեսանսե, ժակ դը Մորգան, Ժ. Ժորես, Պիեռ Քիսա, Ժ. Կլեմանսո, Դենի Քոշեն, ժակ Ֆինո և այլոք), ովքեր, օժտված լինելով ֆրանսիական մտքի ու խղճի լավագույն ու առաքինի հատկանիշներով, իրենց բողոքի, ցասման ու դատապարտման հզոր ծայրն են բարձրացրել սույթան Աբդուլ Համիդի և երիտթուրքերի կառավարման տարիներին իրականացված հայերի զանգվածային ջարդերի ու 1915թ. Մեծ եղեռնի կապակցությամբ: Մինևույն ժամանակ, նրանք հանդես էին գալիս պատմական այդ աղետից հետո հայ ժողովրդի գոյատևման ու նրա ուսնահարված իրավունքների պաշտպանության կոչերով:

Դեռևս 1965թ. ապրիլին՝ Մեծ եղեռնի 50-ամյակի նախօրեին, ֆրանսիական խորհրդարանի Ազգային ժողովի կոմունիստ պատգամավորները հարցապնդում արե-

ցին կառավարությանը՝ պահանջելով դատապարտել 1915թ. ցեղասպանությունը միջազգային չափանիշով, որպես մարդկության դեմ ուղղված հանցագործություն և փոխհատուցում տալ հայերին[22]: 1980թ. դեկտեմբերին Մարտելում բացվեց «1915թ. ապրիլի 24» փողոցը: Մինչ այդ նույնանման անվանումներով փողոցներ էին կոչվել Ֆրանսիայի հայաշատ Վիեն, Դեսին և այլ քաղաքներում:

Ֆրանսուա Միտերանը 1980թ. նախագահական ընտրությունների նախօրյակին հայտարարեց, որ Հայկական հարցն ուղղակիորեն վերաբերում էր ֆրանսիական պետությանը և կշտամբեց կառավարությանը հայկական ցեղասպանությունը և հայկական հարցը չճանաչելու համար[23]: Իսկ 1981թ. ապրիլին նա Մարտել քաղաքում գտնվող «Ապրիլի 24» կոթողի մոտ հայտարարեց, որ սոցիալիստները պետք է պահանջեն, որ Ֆրանսիան ճանաչի 1915թ. հայերի ցեղասպանությունը և հանդես գա Հայկական հարցի արդարացի լուծման համար[24]: 1982-1986թթ. Հայոց ցեղասպանության միջազգայնացման խնդրում առավել ակտիվ էին Ֆրանսիայի կոմունիստ պատգամավորները, որոնք բազմիցս հանդես են եկել տարբեր ատյաններում գրավոր հարցապնդումներով: Մասնավորապես, 1985թ. դեկտեմբերին 35 կոմունիստ պատգամավորների անունից Ֆրանսիայի Ազգային ժողովի փոխնախագահ Գի Դյուկոլոնեն հանդես եկավ գրավոր առաջարկով՝ ընդունելու հատուկ օրենք և ճանաչելու ցեղասպանությունը, որի զոհն էր դարձել հայ ժողովուրդը:

Օրենքի նախագիծն ուղարկվեց Ֆրանսիայի Հանրապետության սահմանադրական, օրենսդիր ու վարչական օրենքների համակարգման հանձնաժողով, սակայն հարցին համապատասխան ընթացք չտրվեց:

Ֆրանսիայում Հայոց ցեղասպանության միջազգայնացմանն ուղղված այդ հզոր շարժման շնորհիվ էր, որ 1998թ. մայիսին հնարավոր դարձավ Ֆրանսիայի Ազգային ժողովի նիստում քննարկման դնել «1915թ. հայերի ցեղասպանության հրապարակապնդումն ճանաչման մասին» օրենքի նախագիծը: Այն առաջադրվել էր պատգամավոր Դիդիե Միգոյի ու իր գործընկերների կողմից:

Ֆրանսիայի Ազգային ժողովում Հայոց ցեղասպանության օրենքի տեսքով ընդունման գործում զգալի ավանդ ուներ նաև ծագումով հայ պատգամավոր Պատրիկ Դեշյանը, որն իր փաստարկված ելույթի շնորհիվ դեռևս երկնտանքի մեջ գտնվող փոքրաթիվ ֆրանսիացի պատգամավորներին համոզեց կողմ քվեարկել օրենքի նախագծին: Նա հերքեց այն տեսակետը, որ վերոնշյալ օրենքի ընդունումը կարող էր խոչընդոտ հանդիսանալ տարածաշրջանում խաղաղության հաստատման համար:

Ազգային ժողովում օրենքի նախագիծն ընդունվեց ծայրերի ճնշող մեծամասնությամբ, որից հետո Ֆրանսիայի Սենատի օրակարգ մտցնելու երկու մերժումից հետո 2000թ. նոյեմբերին պատգամավորներ ժակ Պելլըտիեի և գործընկերների կողմից Սենատի քննարկմանը ներկայացվեց «1915թ. հայերի ցեղասպանության հրապարակապնդումն ճանաչման մասին» օրենքի նախագիծը: Քննարկումների և ելույթների բովանդակային կողմն ընդհանրացնելով՝ կարելի է եզրակացնել, որ օրենքի նախագիծն և՛ կողմնակիցների, և՛ հակառակորդների տեսակետերը հիմնականում համընկնում էին երկու տարի առաջ Ֆրանսիայի Ազգային ժողովում հնչած կարծիքների հետ: Օրենքի նախագիծն կողմ քվեարկեց 164, դեմ 40 պատգամավոր[25]: Ֆրանսիայի Սենատի պատգամավորները հոտնկայս բուռն ծափահարություններով ողջունեցին օրենքի նախագիծն ընդունման փաստը:

Այնուհետև 2001թ. հունվարի 18-ին օրենքը ստորագրեց Ֆրանսիայի նախագահ ժակ Շիրակը: Ֆրանսիան, փաստորեն, դարձավ աշխարհում առաջին պետությունը, որը Հայոց ցեղասպանությունը ճանաչեց օրենքի տեսքով: Հատկանշական է, որ

օրենքի ընդունումից անմիջապես հետո 2001թ. հունվարի 29-ին Փարիզի քաղաքային խորհուրդը միաձայն որոշում կայացրեց Կոմիտասի արձանը տեղադրել Փարիզի հրապարակներից մեկում՝ ի հիշատակ Հայոց ցեղասպանության զոհերի և Առաջին ու Երկրորդ համաշխարհային պատերազմներում հանուն Ֆրանսիայի զոհված հայ նահատակների:

Այդպիսով՝ Ֆրանսիայի Ազգային ժողովում և Սենատում քննարկումների ընթացքում փաստվեց, որ Հայոց եղբունը համամարդկային իրողություն է, և դրա ճանաչումն ու ըստ արժանվույն գնահատումը հասարակական բոլոր շրջանակների, այդ թվում քաղաքական ուժերի մտահոգության առարկան է, քանզի ցեղասպանության փաստն ու դրա հետևանքները ենթակա չեն մոռացության՝ անկախ վերջիններիս վաղեմության ժամկետների: Հետևապես ֆրանսիական ժողովրդավարական ոգու աներկբա նվաճումը կարելի է համարել հայերի մեծ ջարդի ցեղասպանության հրապարակային ճանաչումն ու ամրագրումն օրենքով՝ որպես արդար գործի հաղթանակի նախադեպը չունեցող օրինակ, համաշխարհային քաղաքակրթության զարգացման ուղենիշ:

2012թ. հունվարի 23-ին Ֆրանսիայի Սենատն ընդունեց Հայոց ցեղասպանության ժխտումը քրեականացնող օրենքի նախագիծը: Սակայն օրենքի ուժի մեջ մտնելուն խոչընդոտ հանդիսացավ Ֆրանսիայի Սահմանադրական խորհրդի որոշումը, որը մերժեց օրենքի ընդունումը: Ֆրանսիայի նորընտիր նախագահ Ֆրանսուա Օլանդը տարբեր առիթներով բազմիցս վերահաստատեց նպատակադրվածությունը հասնելու Ֆրանսիայում Հայոց ցեղասպանության ժխտումը քրեականացնող օրենքի ընդունմանը[26]:

Հայ-ֆրանսիական առևտրատնտեսական հարաբերությունների զարգացումը ի սկզբանե խոչընդոտում էին մի շարք օբյեկտիվ հանգամանքներ, որոնցից էին Հայաստանի նորանկախ պետության բարդ ու լարված իրավիճակը, տնտեսական շրջափակումը, տարածաշրջանային հակամարտությունների առկայությունը, ինչպես նաև երկու երկրների տնտեսական ենթակառուցվածքների անհամապատասխանությունը: Բնական է, որ տնտեսական կապերի հաստատման առաջին փորձերն արվում էին այն երկրների հետ, որտեղ ապրում են մեծաթիվ հայեր ու որոնց հետ ավանդաբար ձևավորվել էին բազմաբնույթ կապեր:

Հայ-ֆրանսիական տնտեսական փոխգործակցության ուրվագծերը սաղմնավորվել էին դեռևս նախքան Հայաստանի Հանրապետության անկախության միջազգային ճանաչումը[27]: 1991թ. Հայաստանի խորհրդարանի նախագահ Լ. Տեր-Պետրոսյանի և Ֆրանսիայի նախագահ Ֆ. Միտերանի միջև Փարիզում կայացած հանդիպման ժամանակ պայմանավորվածություն էր ձեռք բերվել Հայաստանի էներգետիկ համակարգի բարեփոխման, վարկերի տրամադրման և ֆրանսիական ձեռնարկությունների ներդրումներին աջակցելու վերաբերյալ: Սակայն տնտեսական համագործակցության համար անհրաժեշտ էր ստեղծել իրավապայմանագրային հենք:

Այդ համատեքստում դժվար է գերազնահատել 1993թ. մարտի 12-ի միջպետական պայմանագրի դերը Հայաստանի Հանրապետության ու Ֆրանսիական Հանրապետության միջև բազմաբնույթ, այդ թվում նաև փոխշահավետ տնտեսական հարաբերությունների հաստատման և հետագա զարգացման գործում: Արժանահիշատակ է 1995թ. նոյեմբերին ՀՀ և ՖՀ կառավարությունների միջև կնքված համաձայնագիրը «Կապիտալ ներդրումների խրախուսման և փոխադարձ պաշտպանության վերաբերյալ»:

Գործնական ու հեռանկարային կարելի է համարել նաև 1997թ. դեկտեմբերի 9-ին Փարիզում երկու երկրների կառավարությունների միջև կնքված «Եկամուտների և գույքի հարկերի առնչությամբ կրկնակի հարկումը բացառելու և հարկային պարտավո-

րություններից խուսափումն ու խարդախությունը կանխելու մասին» համաձայնագրի նշանակությունը[28]:

Ձեռնարկված միջոցառումների արդյունքում 2001 թվականի դրությամբ Հայաստանում արդեն գործում էին շուրջ 70 հայ-ֆրանսիական համատեղ ձեռնարկություններ, որոնց գործունեության ոլորտներն ընդգրկում էին մանրամեծածախ առևտուրը, հաշվապահական հաշվառումը, ֆինանսական աուդիտը, էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը և այլն: Տնտեսական փոխշահավետ համագործակցության օրինակ է Երևանի կոնյակի գործարանի վաճառքը ֆրանսիական «Պեռնո Ռիկար» ընկերությանը (թեև գործարքի նպատակահարմարության վերաբերյալ հասարակության մեջ կային տարակարծություններ): Գործարքն իրագործվեց 1998թ հունիսի 12-ին, երբ ՀՀ սեփականաշնորհման նախարարը և ֆրանսիական «Պեռնո Ռիկար» խմբի գլխավոր տնօրենը Փարիզում ստորագրեցին Երևանի կոնյակի գործարանի սեփականաշնորհման պայմանագիրը:

Վերջինիս համաձայն՝ բացի 30 մլն դոլար գնման արժեքից՝ ֆրանսիական ընկերությունը պարտավորվեց հետագա 5 տարիների ընթացքում 4 մլն դոլար ներդնել հայկական կոնյակի արտադրական սարքավորումների արդիականացման և առևտրի զարգացման նպատակով[29]: Սակայն 1998-2002թթ. ընթացքում ընկերությունը կատարել է ավելի քան 30 մլն դոլարի ներդրում՝ ամբողջությամբ փոխելով գործարանի կառավարման համակարգը: Գործարքի արդյունքում կոնյակի և ալկոհոլային խմիչքների արտադրության մեջ ներդրվեցին նորագույն տեխնոլոգիաներ: Բացի այդ՝ նախապես կնքված պայմանագրերի միջոցով կտրուկ ավելացան մթերվող խաղողի ծավալները՝ կայուն եկամուտներ և աշխատատեղեր ապահովելով մեր երկրի գյուղատնտեսության ոլորտում:

Հայ-ֆրանսիական տնտեսական հաջող ու փոխշահավետ գործակցության մեկ այլ օրինակ է 1998թ. վերջին գործարկված Աբովյանի «Կաստել» գարեջրագործարանը, որը պահանջեց 17 մլն դոլարի ներդրում: Գործարանի նախագծային հզորությունը տարեկան 350 հազար լիտր է: Գարեջուրն արտահանվում է Ֆրանսիա, ԱՄՆ, Ռուսաստան, Ավստրալիա, Ուկրաինա, Իսրայել և այլուր[30]: Երկու երկրների միջև ապրանքաշրջանառության դինամիկան աճի միտում ունի և արդեն 2000թ. ՀՀ և Ֆրանսիայի արտաքին առևտրի շրջանառության ընդհանուր ծավալը կազմել էր 18 մլն դոլար, որից 0,5 մլն դոլար արտահանում և 17,5 մլն դոլար ներմուծում: Սակայն հայ-ֆրանսիական քաղաքական, մշակութային և գիտական համագործակցության համեմատ՝ երկու երկրների միջև առևտրաարդյունաբերական կապերի տեսակարար կշիռը խիստ փոքր էր՝ ժամանակի հրամայականի դարձնելով անհրաժեշտ միջոցառումների ձեռնարկումը այն խթանելու նպատակով:

Վերջին տարիներին բարձրաստիճան քաղաքական երկխոսության նոր որակ հաղորդվեց: Ակտիվացան հայ-ֆրանսիական հարաբերությունները առևտրատնտեսական գիտակրթական և մշակութային ոլորտներում: Ընդլայնվեց իրավապայմանագրային դաշտը, որը ներառում է 40-ից ավելի համաձայնագրեր:

Հայաստանում 2016թ. տվյալներով գործում են շուրջ 160 ֆրանսիական կապիտալով ձեռնարկություններ, որոնք շատ մեծ ավանդ են ներդնում Հայաստանի Հանրապետության տնտեսական զարգացման գործում[31]:

Մինչև 1990-ական թվականների վերջը՝ հայ-ֆրանսիական հարաբերություններում տնտեսական ուղղությունը շատ մեծ տեղ չէր զբաղեցնում: Տնտեսական կապերն աշխուժացան՝ զագաթնակետին հանելով 2007-2008թթ., ինչում, անշուշտ, կարևոր խթան հանդիսացավ Ֆրանսիայում Հայաստանի տարվա անցկացումը, որի նախա-

պատրաստական շրջանում, և ընթացքում մեր երկիրը հայտնվեց ֆրանսիական բազմաթիվ խոշոր ձեռնարկությունների ուշադրության կենտրոնում: Հայաստանում սկսեցին գործել ֆրանսիական կապիտալի մասնակցությամբ բազմաթիվ (140-ից ավելի) ձեռնարկություններ: Արդյունքում՝ արդեն 2011-2012թթ. Ֆրանսիան դարձավ Հայաստանի Հանրապետության երկրորդ գործընկերը արտաքին ներդրումների ծավալով: Դրան նպաստեցին նաև երկկողմ մի շարք տնտեսական համաժողովները, բիզնես ֆորումները, որոնցից երկուսը միայն Հայաստանի Հանրապետության նախագահի մակարդակով, անցկացվեց Փարիզում և Լիոնում, և մեկը՝ Ֆրանսիայի նախագահի մասնակցությամբ Երևանում: Հիշատակելի են ֆրանսիայի խորհրդարանի կազմակերպած տնտեսական համաժողովը ՀՀ ԱԺ նախագահի մասնակցությամբ: Այս պայմաններում վերջին տարիներին աշխատանքներ նպատակամղվեցին մի կողմից՝ դեպի թիրախային ծրագրերը, մյուս կողմից՝ դեպի փոքր և միջին ձեռնարկությունները[32]: Վերջին տարիներին Ֆրանսիայի զարգացման գործակալությունն սկսեց ակտիվորեն աշխատել Հայաստանում: Նրա ջանքերով առաջիկա 3-4 տարիների ընթացքում կկառուցվի Վեդիի ջրամբարը, որն իր դրական ազդեցությունը կունենա Արարատյան դաշտավայրի և առաջին հերթին գյուղատնտեսության զարգացման գործում: Կարևորվում է այն հանգամանքը, որ Հայաստանում 2015 թվականից իր գործունեությունն է սկսել «Բիզնես Ֆրանս» գործակալությունը. դրանով եվրոպական բիզնես մշակույթ է ներմուծվում Հայաստան[33]: Հայ-ֆրանսիական գիտամշակութային համագործակցության համար հիմք է ծառայել 1993թ. Փարիզում կնքված միջպետական համաձայնագիրը: Դրանով պայմանավորվածություն է ձեռք բերվել խորացնելու համագործակցությունը գիտության, տեխնիկայի, կրթության ու մշակույթի բնագավառներում՝ առանձնահատուկ կարևորություն տալով կադրերի պատրաստմանը մասնագետների փոխայցերին: Երկուստեք կարևորվել է լեզվական կրթությունը, որն անհրաժեշտ նախադրյալ է համարվել երկարաժամկետ համագործակցության համար: Հիմնվելով վերոնշյալ պայմանագրի վրա՝ 1995թ. նոյեմբերին Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Ֆրանսիական Հանրապետության կառավարության միջև կնքվեց մշակութային, գիտական և տեխնիկական համագործակցության վերաբերյալ համաձայնագիր, որի շրջանակներում երկու երկրներն էլ ավելի սերտացրին համագործակցությունը նշված բնագավառներում՝ կազմակերպելով գիտության և մշակույթի գործիչների պարբերական փոխայցելություններ ցուցահանդեսներ, համերգներ, թատերական ներկայացումներ, գիտաժողովներ, սեմինարներ և այլն[34]: Այդ ոլորտում իրականացվող քաղաքականությունը նպատակ ուներ սերտացնելու հայ և ֆրանսիացի ժողովուրդների բարեկամությունը և ամրապնդել ֆրանսահայ գաղութի միասնականությունը համազգային կարևորության հարցերում: Հայաստանի ու Ֆրանսիայի միջև մշակութային մերձեցմանը մեծապես նպաստել են մի խումբ անվանի գործիչներ, որոնցից կարևորվում են Անրի Վերնոյը, Գառզուն և Շառլ Ազնավուրը:

Անրի Վերնոյը (Աշոտ Մալաքյան) շուրջ 30 գեղարվեստական ֆիլմերի հեղինակ է: 1985թ. լույս է տեսել Անրի Վերնոյի «Մայրիկ» գիրքը, որի հիման վրա հետագայում նկարահանվեց համանուն ֆիլմը, և ֆրանսիացի ունկնդիրը հնարավորություն ստացավ թափանցելու 1915 թվականի ողբերգության մութ և ցավալի էջերը[35]:

Գառզուն (Գառնիկ Զուլումյան) կատարել է մի շարք բարեգործական ձեռնարկումներ, հանդես է եկել ֆրանսահայ մշակութային միության միջոցառումներում, պարբերաբար օգնել է հայ շնորհալի երիտասարդների՝ աճելու և արվեստում հաստատվելու գործում: Նա իր անմիջական մասնակցությունն է բերել Ֆրանսիայում խորհրդային հայ նկարիչների ցուցահանդեսների կազմակերպման խնդրում:

Առավել քան տպավորիչ է հայ մեծանուն երգահան և երգիչ Շառլ Ազնավուրի դերը հայ-ֆրանսիական կապերի ամրապնդման գործում: Նշենք թեկուզ այն հանգամանքը, որ նա 1993թ. մարտին նշանակվել է Հատուկ հանձնարարությունների գծով Հայաստանի դեսպանը Ֆրանսիայում[36]: 1996թ. մայիսին Հայաստանում պաշտոնական այցի ժամանակ ուղեկցում էր Ֆրանսիայի Սենատի նախագահ Ռոնե Մոնորիին[37]: 2001թ. հունվարի 1-ի դրությամբ «Ազնավուրը Հայաստանին» հիմնադրամի կողմից մարդասիրական օգնության ծավալը կազմում էր 367 հազար դոլար[38]:

Երկու երկրների մշակութային երկխոսության ամրապնդումն ու ընդլայնումը մեծապես պայմանավորվել է մեր օրերում իրենց գործունեությունը շարունակող ֆրանսահայերի կողմից հիմնադրված մշակութային, գիտական, բարեգործական և այլ հասարակական միությունների գոյությամբ, որոնցից արժանահիշատակ են Ֆրանսահայ երիտասարդական միությունը, Հայկական բարեգործական ընդհանուր միությունը, Ֆրանսահայ մշակութային միությունը և Ֆրանսահայ գրողների միությունը:

Հայ-ֆրանսիական գիտամշակութային համագործակցության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ այդ ոլորտներում ձեռքբերումները նշանակալից են, զարգացման տեմպերը՝ տպավորիչ: Մեր խորին համոզմամբ, դա, իր հերթին, բարենպաստ նախապայման և հզոր խթան է միջպետական տնտեսական և քաղաքական հարաբերություններում հետագա առավել արդյունավետ համագործակցության համար:

Հայ-ֆրանսիական համագործակցության և փոխօգնության հարաբերությունները զարգանում են նաև Ֆրանկոֆոնիայի միջազգային կազմակերպության շրջանակներում, որին Հայաստանի Հանրապետությունը անդամակցեց 2012 թվականից:

2012թ. հոկտեմբերին Կինշասայում կայացած Ֆրանկոֆոնիայի անդամ պետությունների և կառավարությունների ղեկավարների գագաթաժողովին Հայաստանը միաձայն կերպով դարձել է Ֆրանկոֆոնիայի միջազգային կազմակերպության (ՖՄԿ) լիիրավ անդամ: Գագաթաժողովին մասնակցեց ՀՀ պատվիրակությունը ԱԳ նախարար Էդվարդ Նալբանդյանի գլխավորությամբ, ով լիազուստր նիստին հանդես եկավ ելույթով:

Կազմակերպության 14-րդ գագաթաժողովի եզրափակիչ բանաձևում ՖՄԿ անդամ պետությունները լիակատար աջակցություն հայտնեցին դարաբաղյան հակամարտության կարգավորման ուղղությամբ ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահների կողմից գործադրվող ջանքերին: ՖՄԿ-ն կոչ արեց շարունակել բանակցությունները՝ Մինսկի խմբի համանախագահների միասնական և անբաժան հենք հանդիսացող առաջարկությունների մասնավորապես ուժի և ուժի սպառնալիքի չկիրառման, տարածքային ամբողջականության և ժողովուրդների իրավահավասարության և ինքնորոշման իրավունքի սկզբունքների հիման վրա:

Կինշասայի գագաթաժողովի շրջանակներում ՀՀ արտգործնախարար Էդվարդ Նալբանդյանը և ՖՄԿ գլխավոր քարտուղար Աբդուլ Դիուֆը հոկտեմբերի 12-ին ստորագրեցին Հայաստանի և Ֆրանկոֆոնիայի միջազգային կազմակերպության միջև ֆրանսերենի ուսուցման խորացման վերաբերյալ համաձայնագիրը[39]:

ՀՀ նախագահ Ս. Սարգսյանը 2017թ. հունվարի 27-ի հրամանագրով 2018թ. Հայաստանի հանրապետությունում ֆրանկոֆոն պետությունների և կառավարությունների ղեկավարների 17-րդ գագաթնաժողովի նախապատրաստման և անցկացման աշխատանքները կազմակերպելու նպատակով ստեղծվեց ֆրանկոֆոն պետությունների և կառավարությունների ղեկավարների 17-րդ գագաթնաժողովի նախապատրաստման և անցկացման միջգերատեսչական հանձնաժողով և հաստատվեց հանձնաժողովի անհատական կազմը՝ համաձայն հավելվածի[40]:

Հանձնաժողովը պարտավորվում է եռամսյա պարբերականությամբ ՀՀ նախագա-

հին զեկուցել ֆրանկոֆոն պետությունների և կառավարությունների ղեկավարների 17-րդ զագաթնաժողովի նախապատրաստման ընթացքի մասին:

Այսպիսով՝ անկախության տարիներին՝ 1991-2016թթ., հայ-ֆրանսիական հարաբերությունները բարձրացան նոր որակի: Ֆրանսիական հանրապետությունը, լինելով եվրոպայի կենտրոնական երկրներից մեկը, առավել կարևորեց ՀՀ-ի հետ հարաբերությունները, ուստի պատահական չէ, որ նա ոչ միայն ճանաչեց ՀՀ-ի անկախությունը, այլև առաջիններից մեկը 1992թ. նրա հետ դիվանագիտական հարաբերություններ հաստատեց, երկու երկրներում հիմնվեցին դեսպանատներ: Հայ-ֆրանսիական երկուսուկես տասնամյակից ավելի շարունակվող միջպետական, այդ թվում խորհրդարանական և առևտրատնտեսական փոխհարաբերությունները զարգանում և ամրապնդվում են: Այս հարաբերությունները այսօր էլ բարեկամության և համագործակցության բնույթ ունեն և զարգացման լայն հեռանկարներ:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. ՀԱԱ, ֆ. 326, ց. 9, գ. 254, թ. 1:
2. ՀԱԱ, ֆ. 326, ց. 9, գ. 35, թ. 4:
3. «Հայաստանի Հանրապետություն», 16 մարտի 1993:
4. Франция в XX веке, В. П. Смирнов, изд. Дрофа, М., 2001, стр. 258-259, 330.
5. "France Armenie", Juin, 1996, p. 2.
6. ՀՀ ԱԳՆ ընթացիկ արխիվ, «Հայ ֆրանսիական փոխհարաբերություններ» թղթապանակ, թ. 27:
7. «Ազգ», 27 հունվարի, 2001թ., "Figaro", Janvier, 2001, p. 1-2.
8. «Ազգ», 13 փետրվարի 2001:
9. Տե'ս Հաշվետվություն 2009թ. ՀՀ ԱԳ նախարարության գործունեության, ՀՀ ԱԳ ընթացիկ արխիվ, հաշվետվություն, թ. 7:
10. Տե'ս նույն տեղում:
11. Տե'ս հաշվետվություն, 2010թ. ՀՀ ԱԳ նախարարության գործունեության, ՀՀ ԱԳ ընթացիկ արխիվ, հաշվետվություններ ՀՀ ԱԳ ն-ի, թ. 13, 14
12. Տե'ս Հաշվետվություն, 2011թ. ՀՀ ԱԳ նախարարության գործունեության, ՀՀ ԱԳ ընթացիկ արխիվ, հաշվետվություններ ՀՀ ԱԳ ն-ի, թ. 15:
13. Տե'ս Հաշվետվություն, 2012թ. ՀՀ ԱԳ նախարարության գործունեության, ՀՀ ԱԳ ընթացիկ արխիվ, հաշվետվություններ ՀՀ ԱԳ ն-ի, թ. 9, 10:
14. Տե'ս Հաշվետվություն, 2013թ. ՀՀ ԱԳ նախարարության գործունեության, ՀՀ ԱԳ ընթացիկ արխիվ, հաշվետվություններ ՀՀ ԱԳ ն-ի, թ. 12:
15. Տե'ս Հաշվետվություն, 2014թ. ՀՀ ԱԳ նախարարության գործունեության, ՀՀ ԱԳ ընթացիկ արխիվ, հաշվետվություններ ՀՀ ԱԳ ն-ի, թ. 11, 12:
16. Հայաստանի Հանրապետություն, օրաթերթ, 3 փետրվարի 2016:
17. ՀՀ ԱԳՆ ընթացիկ արխիվ, «Հայ-ֆրանսիական փոխհարաբերություններ» թղթապանակ, թ. 4:
18. «Երեկոյան Երևան», 16 նոյեմբերի 1990:
19. «Հայաստանի Հանրապետություն», 1 մարտի, 1991; «Հայք», 11 մարտի 1992:
20. ՀՀ ԱԳՆ ընթացիկ արխիվ, «Ֆրանսիայի նախագահ Ժ. Շիրակի ելույթը» թղթապանակ, թ. 5:
21. «Ազգ», 13 փետրվարի 2001; "Le temps", Fevrier, 2001, p. 1.

22. Ա. Բարսեղյան, Ֆրանսիան հրապարակայնորեն ճանաչում է Հայոց ցեղասպանությունը, Եր., 1998, էջ 5:
23. Նույն տեղում, էջ 6:
24. Նույն տեղում, էջ 6:
25. ՀՀ ԱԳՆ ընթացիկ արխիվ, «Ֆրանսիայի Հանրապետության Սենատի 2000թ. նոյեմբերի 7-ի խորհրդարանական քննարկումներ» թղթապանակ, թ. 85:
26. ՀՀ ԱԳՆ ընթացիկ արխիվ, 22 ԱԳՆ հաշվետվությունները, 2012թ., ՀՀ ԱԳՆ գործունեության հաշվետվություն թ. 6:
27. «Խորհրդային Հայաստան», 3 նոյեմբերի 1989: «Խորհրդային Հայաստան», 10 նոյեմբերի 1989: «Երեկոյան Երևան», 11 հունիսի 1990:
28. Նույն տեղում:
29. ՀՀ ԱԳՆ ընթացիկ արխիվ, «Հայ-ֆրանսիական փոխհարաբերություններ» թղթապանակ, թ. 30:
30. «Ազգ», 13 փետրվարի 2001:
31. Հայաստանի Հանրապետություն, 14 մայիսի 2016:
32. Հայաստանի Հանրապետություն, 5 մարտի 2016:
33. Հայաստանի Հանրապետություն, 5 մարտի 2016:
34. Հայաստանի Հանրապետություն, 7 նոյեմբերի 1995:
35. ՀԱԱ, ֆ.875, ց. 16, գ.79, թ. 146:
36. Հայաստանի Հանրապետություն, 16 մարտի 1993:
37. ՀՀ ԱԳՆ ընթացիկ արխիվ, «Հայ-ֆրանսիական փոխհարաբերություններ» թղթապանակ, թ.5:
38. Նույն տեղում, թ. 20:
39. ՀՀ ԱԳՆ ընթացիկ արխիվ, ՀՀ ԱԳՆ հաշվետվություններ, 2012 թ, ՀՀ ԱԳՆ գործունեության հաշվետվությունը, թ 6:
40. Հայաստանի հանրապետություն, 27 հունվարի 2017:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Հայ-ֆրանսիական միջպետական կապերը և դիվանագիտական հարաբերությունները (1991-2016թթ.)

Էդիկ Մինասյան

Հայ-ֆրանսիական շուրջ 25 տարվա պատմության ուսումնասիրությունը վկայում է, որ ՀՀ անկախության հենց սկզբից էլ երկու երկրներն իրենց կապերն ու դիվանագիտական փոխհարաբերությունները կառուցել են բարեկամության և համագործակցության շրջանակներում: Երկու երկրների նախագահների, խորհրդարանների ղեկավարների փոխադարձ պաշտոնական այցելությունների շրջանակներում ստորագրվել են երկկողմանի բարեկամության և համագործակցության բազմաթիվ պայմանագրեր, որոնք վերաբերում են ոչ միայն միջպետական առևտրատնտեսական, այլև գիտակրթական, մշակութային և այլ ոլորտների, նաև խորհրդարանական կապերի ամրապնդմանն ու զարգացմանը: Այսօր էլ այդ հարաբերությունները գտնվում են ամրապնդման ու զարգացման փուլում:

РЕЗЮМЕ

Армяно-французские межгосударственные связи и дипломатические отношения (1991-2016гг)

Эдик Минасян

Ключевые слова: Республика Франция, Республика Армения, межгосударственные связи, дипломатические отношения, культурные связи, Сенат, Национальное собрание.

Исследование истории армяно-французских отношений последних 25 лет свидетельствует о том, что, после провозглашения независимости Республики Армения, дипломатические отношения и связи между двумя странами выстраивались на принципах дружбы и сотрудничества. В рамках официальных визитов президентов, руководителей парламентов двух стран были подписаны многочисленные двусторонние межгосударственные соглашения и договоры о сотрудничестве не только в торгово-экономической, но и научно-образовательной, культурной и других сферах. В настоящее время армяно-французские отношения продолжают укрепляться и развиваться.

SUMMARY

The Armenian-French Interstate Relations and Diplomatic Relations (1991-2016)

Edik Minasyan

Keywords: the Republic of France, the Republic of Armenia, interstate relations, diplomatic relations, cultural ties, the Senate, the National Assembly.

The study of the history of Armenian-French relations over the past 25 years shows that after the declaration of Independence of the Republic of Armenia, diplomatic relations between the two countries have been based on the principles of friendship and cooperation. Numerous bilateral interstate cooperation agreements not only in trade and economic, but also in scientific, educational, cultural and other spheres have been signed within the framework of official visits of presidents, heads of the parliaments of the two countries. The agreements are also aimed at developing and strengthening the inter-parliamentary ties. At present, the Armenian-French relations continue to strengthen and develop.